

<https://doi.org/10.53656/ped2025-1s.06>

СЪДЪРЖАТЕЛНА ВАЛИДНОСТ НА МОДЕЛ ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА ЕКСПРЕСИВНИЯ ЕЗИК НА БЪЛГАРСКИТЕ ДЕЦА ОТ 4 ДО 6 ГОДИНИ

Доц. д-р Катерина Щерева,
доц. д-р Диана Игнатова,
ас. Арпи Масихи

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Експресивната езикова функция има определяща роля в развитието на личността. Ето защо проследяването на хронологията на езиковото развитие на детето е една от основните отправни точки в процеса на установяване на белези за нетипичност в развитието, както и при установяване на първите сигнали за особености в придобиването на умения за учене. Това налага необходимостта от внимателно проследяване, проучване и оценяване степента на сформираност на способностите за езикова експресия на децата още в предучилищна възраст. Основната цел на настоящото изследване е, от една страна, да се създаде модел за оценка на експресивния език на български деца на възраст от 4 до 6 години, а от друга – да се проучи съдържателната му валидност. Предложеният модел е конструиран в съответствие с държавните образователни изисквания за обучение по направление „Български език и литература“ в детската градина, а също е в съгласие с мнението на набор от експерти. Моделът обхваща ключови аспекти на езиковото развитие, включително семантика, морфология и синтаксис, като резултатите потвърждават възможностите му да бъде приложен в практиката.

Ключови думи: експресивен език; предучилищна възраст; семантика; морфология; синтаксис; съдържателна валидност

Въведение

Оценката на експресивната езикова функция при децата в предучилищна възраст има съществено значение както за специалистите – логопеди и психолози, така и за педагози и родители. Проследяването на хронологията на езиковото развитие на детето е една от основните отправни точки в процеса на установяване на белези за нетипичност в развитието, както и при регистриране на първите сигнали за особености в придобиването на умения за учене. Следователно оценката на експресивните езикови способности има

не само констатираща стойност, но и важна прогностична роля. В случаите, в които се установяват дефицити или несформираност на основните компоненти на езиковата система – фонология, морфология, семантика и прагматика, специалистите считат, че са налице категорични данни за нетипичност в езиковото развитие (McLeod & McKinnon 2007; Nelson 2010; Stuart 2007). Нетипичното езиково развитие, от своя страна, е базисен маркер при оценката на редица нарушения на развитието, като разстройства от аутистичния спектър, интелектуална недостатъчност, семантично-прагматични нарушения и други (Illingworth 1980; Johnson 2007).

Имайки предвид категоричните емпирични данни за зависимост между степента на сформираност на езиковите способности и уменията за четене с разбиране, може да се очаква, че вариациите в експресивното езиково развитие на децата в предучилищна възраст ще рефлектират по-късно върху интензивността на формиране на четивните способности (Del Tufo et al. 2019; Larivee et al. 1999; Nippold et al. 1996; Wise et al. 2007). По данни на Law et al. (Law et al. 2000) и Shriberg et al. (Shriberg et al. 1999), базирани върху проучвания на литературни източници в световен мащаб, честотата на разпространение на нарушенията на експресивната езикова функция в предучилищна възраст е 5 – 8%. В края на XX век Bryant et al. (Bryant et al. 1989, 1990) и Walker et al. (Walker et al. 1994) изследват лингвистичните и металингвистичните способности на децата в предучилищна възраст, като стигат до заключението, че реализацията на четивните възможности може да се прогнозира въз основа на оценка на експресивните езикови способности, богатството на рецептивния речник и способността за възпроизвеждане на римувани структури.

Оценката на експресивната езикова функция, която на практика отразява функцията „езиково пораждане“, се анализира от гледна точка на дължината на изказването, пълнотата на завършеност на изречението, способността за граматическо оформяне и трансформиране на лексикалните единици. По-късните изследвания на Cheung et al. (Cheung et al. 2022) и Imgrund et al. (Imgrund et al. 2019) показват, че децата с типично езиково развитие много бързо усвояват базисните синтактични структури на родния език. Те не се затрудняват в разбирането на прости изречения и в процеса на езикова продукция успяват да комбинират лексикалните единици, така че да изразят определена структурна и/или синтактична връзка между тях. Осъществявайки различни трансформации, децата успяват да генерират разнообразни типове изречения: съобщителни, въпросителни, отрицателни и императивни. Може да се каже обаче, че едва след като бъдат усвоени морфологични категории като предлози, съюзи, частици, спомагателни глаголи и други, детските изказвания стават по-дълги и усложнени по своята структура. Следователно усвояването на морфо-синтаксиса е фундамент в процеса на овладяването и продукцията на сложни форми на езика.

С усъвършенстването на езиковата система децата постепенно започват да развиват металингвистични умения. На практика, тези умения отразяват не само способността да се използва езикът, но и възможността да се оперира със структурата му, т.е. с всеки отделен компонент на езиковата система (фонология, синтаксис, семантика, прагматика). Дълго време в науката се смята, че металингвистичният аспект на езиковото развитие се проявява едва в училищна възраст. По-новите изследвания обаче (Bleses et al. 2016; Dale et al. 2003; Dick et al. 2014; Stoyanova 2023) показват, че някои деца демонстрират елементарни металингвистични умения още на тригодишна възраст, а значителна част от тях развиват металингвистични способности, свързани с трансформация на фонемите, лексикални единици и изречения, на възраст 4 – 6 години. До края на предучилищния период повечето деца вече са в състояние да разбират и използват разнообразни езикови конструкции според правилата за словообразуване в съответния език.

Изложеното дотук обосновава избора на базисни лингвистични и синтактични категории, които да бъдат подложени на оценка и измерване в модела за диагностична оценка на експресивния език при българските деца в предучилищна възраст, като в същото време мотивира необходимостта от разработване на инструменти за формална и неформална диагностика на този конструкт.

В международната логопедична и диагностична практика са утвърдени множество скринингови и диагностични инструменти за оценка на експресивната езикова функция. Сред най-използваните от тях са Test of Language Development (TOLD), Clinical Evaluation of Language Fundamentals – for preschool children (CELF-preschool), System for Classification of Childhood Production of Language (C-PAL), Diagnostic Interview for Language and Communication Skills (DILA) и др. Test of Language Development (TOLD) е стандартизирана тестова батерия, предназначена за оценка на езиковото развитие при деца на възраст от 2 до 6 години. Тестът включва три субтеста, насочени към оценка на рецептивната езикова функция, експресивната езикова функция и прагматичния аспект на езика. Основната цел на инструмента е да идентифицира силните и слабите страни в езиковото развитие на детето. Clinical Evaluation of Language Fundamentals – for preschool children (CELF-preschool) е друга популярна стандартизирана тестова батерия, използвана за оценка на езиковите умения в детска възраст. Методиката оценява различни аспекти на езиковата функция, включително рецептивен речник, експресивен речник и граматическа компетентност.

System for Classification of Childhood Production of Language (C-PAL) е апробирана система, разработена за оценка на експресивния език при деца на възраст от 2 до 7 години. Включва отворени въпроси и инструкции, които позволяват събирането на данни за езиково-говорната продукция на децата в няколко области, включително рецептивен речник, граматика – морфоло-

гия и синтаксис. Diagnostic Interview for Language and Communication Skills (DILA) е структурирано интервю, което има за цел да събере информация относно езиковите умения на детето, базирана на впечатленията на родители и учители. Въпросите в интервюто обхващат четири сфери на експресивната езикова функция – речников запас, граматика, както и прагматични умения. DILA често се използва в съчетание с други диагностични инструменти, за да се постигнат валидни заключения относно езиковото развитие на детето.

В България до момента не съществува автономен стандартизиран инструмент за оценка на експресивната езикова функция в предучилищна възраст. В литературата по логопедия у нас се описват няколко инструмента. Един от тях е батерията от тестове за оценка на езиковото развитие на деца в предучилищна възраст на 5 – 7 години, разработена от А. Георгиева (Georgieva 2000). Инструментът, макар и апробиран, не е стандартизиран и включва две основни части: оценка на езиково разбиране, която обхваща разбиране на думи и синтактични структури, както и оценка на езикова продукция, фокусирана върху генерирането на изречения. Въпросникът за езиково развитие (ВЕРБА), адаптиран от Андонова (Andonova 2022a; 2022b) включва скали за оценка на комуникативното развитие на деца в три възрастови групи: 8 – 16 месеца (ВЕРБА-1), 16 – 30 месеца (ВЕРБА-2) и деца над 30 месеца (ВЕРБА-3). В специализираната практика на логопедите в България са популярни и други инструменти. „Диагностика и превенция на езика“ (Д.П.Е.), разработен от Стоянова, Йосифова, Поппандова и Нецова (Stoyanova, Yosifova, Poprandova & Netsova 2010), е бърз тест за оценка на комуникативното, езиковото и графомоторното развитие на деца на възраст 3 – 4 години. Целта на инструмента е да идентифицира децата в риск, като е съобразен с нормите за развитие на съответната възраст. Резултатите се представят на родителите под формата на бланка със схематично обозначение на уменията на детето по различни сфери и общ бал от точки.

Други приложими инструменти включват адаптирани варианти на Дортмундския скрининг тест на детското развитие (DESK 3-6) и Denver II. DESK 3 – 6 е предназначен за деца на възраст между 3 и 6 години и има за цел ранна идентификация на нарушения в развитието. Тестът обхваща сфери като фина моторика, обща моторика, когнитивни способности, език, комуникация и социално поведение. Denver II е скринингов инструмент, който предоставя данни и клинични доказателства за общото развитие на детето, включително оценка на социално-личностно развитие, фина моторика, езикова функция и обща моторика.

При изграждането на методиката за изследване на експресивния език при българските деца е важно да се вземат предвид съществуващите нормативни уредби и образователни стандарти за предучилищна възраст в България. Според Наредба № 5 от 03.06.2016 г. за предучилищното образование в направ-

лението „Български език и литература“ са определени очаквани резултати за всяка възрастова група, които обхващат основни аспекти на езиковото развитие, включително свързана реч, речник, граматически правилна реч, възприемане и пресъздаване на литературно произведение. За втора възрастова група акцентът е върху умението на детето да участва в диалог, използвайки основен речник и съставяйки прости изречения, както и върху възприемането и пресъздаването на кратки литературни форми. В трета възрастова група децата продължават да развиват свързаната си реч, като вече участват в разговори на познати теми и използват по-богат речник, съставяйки прости разширени изречения. Те също така започват да преразказват литературни произведения. В четвърта възрастова група, речниковият и граматическият им репертоар се разширява, като децата съставят сложни изречения и проявяват критическо мислене при анализиране на литературни текстове¹.

От изложеното дотук става ясно, че оценката на експресивната езикова функция е от важно значение за ранното идентифициране на фактори, които могат да предпоставят нетипичност в развитието на децата в предучилищна възраст и по-конкретно забавяне, отклонение, застой или регрес. Въпреки че в международната практика съществуват множество скринингови и диагностични инструменти, адаптирани за различни популации, в България липсва автономен стандартизиран инструмент, който да отразява специфичните характеристики на българския език и културен контекст. Съществуващите методики, макар и полезни за практиците, не са нормирани и стандартизирани, което ограничава възможностите за точна диагностика и ефективно планиране на специализираното въздействие. Затова е наложително разработването на модел за оценка, който да бъде съобразен с образователните стандарти и научната литература, като същевременно осигурява надеждни и валидни резултати, които могат да послужат като основа за ранна интервенция и подкрепа в езиковото развитие на децата.

Цел и задачи на изследването

Целта на настоящото изследване е да се разработи и валидира модел за оценка на експресивния език на български деца на възраст от 4 до 6 години, като се предостави надежден инструмент за измерване на различни аспекти на езиковото развитие в този възрастов диапазон. Изследването има за цел да идентифицира и оцени ключови езикови умения – семантика, морфология и синтаксис, както и да осигури съдържателна валидност на модела чрез прилагане на утвърдени психометрични методи, в съответствие с наличната научна литература, образователните стандарти в България и в съгласие с оценките на експерти от научната сфера и от практиката. Очакването е тестът да създаде възможности за специалистите да идентифицират силните, слабите страни, както и областите на езиково развитие, които изискват допълнително внимание и подкрепа за децата.

Задачите на изследването включват съпоставка на модела с теоретичния анализ, оценка на съответствието му с учебните програми и стандарти, както и обсъждане на експертните оценки с цел валидиране на ефективността и приложимостта му в образователната практика.

Методика на изследването

Описание на модела за оценка на експресивния език на българските деца от 4 до 6 години

Моделът за оценка на експресивния език на българските деца на възраст от 4 до 6 години представлява цялостен инструмент, разработен с цел да измери различни аспекти на езиковото развитие в тази възрастова група. Обхваща няколко ключови езикови умения, структурирани в логическа последователност, която проследява нивото на развитие на семантиката, морфологията и синтаксиса при децата. Включеният лингвистичен материал е съобразен с изследвания в България относно честотната употреба на думи и словосъчетания на децата в тази възрастова група (Botzeva 2008; Zdravkova, Evgenieva 2008).

Тестът започва с въпроси от общ характер, които имат за цел да оценят базовите комуникативни умения на детето. Въпросите предполагат отговори, свързани с лична информация. Така например: „Как се казваш?“ и „Къде живееш?“. Ако детето отговори правилно на въпроса „Как се казва мама?“ и добави информация за нейната професия, то получава пълния брой точки за този въпрос. Оценяването в този раздел е структурирано така, че всеки правилен отговор носи 2 точки, частично правилен отговор – 1 точка, а липсващ или неправилен отговор – 0 точки.

Следващият раздел се фокусира върху семантиката на думата и включва няколко подкатегории, като съществителни имена, глаголи и прилагателни имена. В тази част се очаква детето да разпознава и назовава обекти и действия, изобразени на картинки. Например при показване на картинка с изображение на „куче“, детето трябва да назове обекта правилно, за да получи точка. Ако картинката показва по-рядко срещан обект, като „кенгуру“, оценката измерва способността на детето да разпознава по-малко познати думи. Глаголите се оценяват по същия начин, като детето трябва да идентифицира действия, напр. „бягане“ или „скачане“, които са изобразени на картинки.

По-нататък моделът разглежда морфологията на думата и словосъчетанията, като тук се включват задачи за съгласуване по род, число и време. Например детето трябва да продължи изречението „Това е стол, а това са...“ с правилната форма „столове“, за да получи точка. По подобен начин се оценява умението на детето да преобразува думи в умалителни форми – например „слон“ в „слонче“. В този раздел се включват и айтеми за съгласуване на прилагателни със съществителни имена, например „червена топка“, както и образуване на прилагателни от съществителни, като „дървена“ от

„дърво“. По отношение на глаголите се поставя на оценка съгласуване по число и време. Очакването е детето да може правилно да използва формите на глаголите както в сегашно, така и в минало време. Например при задача като „Заякът скача. Зайците...“ детето следва да продължи със „скачат“, за да получи точка.

Последната част на оценяване се фокусира върху синтаксиса и свързаната реч, където очакванията са детето да демонстрира умения за задаване на въпроси, описание и преразказ на истории. В частта за задаване на въпроси задачите изискват да се използват правилно въпросителни местоимения и частицата „ли“. Например отговорът трябва да включва въпросителното местоимение „Кой“, за да бъде оценен положително. В секцията за описание на детето се предоставят изображения на животни и професии, като то трябва да ги опише, използвайки основни елементи от картината. Например при изображение на крава детето трябва да спомене, че „Това е крава. Тя живее във ферма и се храни с трева“, за да покрие всички необходими критерии за правилно описание. Аналогично, при професии, ако детето получи изображение на пожарник, следва да опише какво прави той, как е облечен и с какво си служи в работата си. Накрая методиката включва преразказ на кратък текст, където детето слуша история за дете и неговия баща, които намират ранена птичка в парка, след което се изисква подробен преразказ. Преразказът се оценява не само на база точност, но и на граматическа сложност и последователност на събитията.

Процедура за определяне на съдържателната валидност на модела

Методиката за определяне на съдържателната валидност на модел за изследване на експресивния език при деца на възраст 4 – 6 години се основава на утвърдени научни принципи, изведени от психометрията и разработването на оценъчни инструменти. Тя следва подходите, описани от Lynn (Lynn 1986), Creswell (Creswell 2014) и DeVellis (DeVellis 2016). Процедурата включва теоретичен анализ, оценка на съответствието с учебни програми и стандарти, както и експертни оценки, което осигурява надеждност и точност в измерването на експресивния език на децата.

В заключителния етап от процеса на валидиране на модела за изследване на експресивния език участват 20 експерти, разделени на две основни групи: 10 практики и 10 изследователи. Групата на практиците включва логопеди, психолози и педагози, които активно работят с деца в ранна възраст в различни градове на България, включително София, Бургас, Варна, Ботевград, Стара Загора и Пловдив. Тези специалисти предоставят пряка подкрепа на децата и техните семейства, като играят ключова роля в оценката на езиковите умения на децата. Практиците са ангажирани както в държавни, така и в частни институции и тяхната експертна оценка допринася за практическата приложимост на модела.

Групата на изследователите включва академични специалисти с доказан опит в областта на ранното детско развитие, логопедията, педагогиката и психологията. Те са представители на водещи университети в България, включително Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Югозападния университет „Неофит Рилски“, Нов български университет и Варненския медицински университет. Техният научен опит е от съществено значение за валидиране съдържанието на методиката и нейното теоретично обосноваване. Тези изследователи са професори, доценти и доктори с доказани приноси в научните изследвания и публикации в областта на детското развитие и езиковата диагностика.

За да се оцени съдържателната валидност на модела, на експертите е предоставена анкета, съдържаща 20 въпроса, разделени в три основни секции. Първата секция е насочена към оценка на адекватността на задачите за измерване на основните аспекти на експресивния език, като се преценява дали те отговарят на очакваните компоненти на езиковите умения за деца на възраст между 4 и 6 години. Втората секция оценява нивото на трудност на задачите и тяхната хомогенност по отношение на съдържание и сложност за съответната възрастова група. Експертите преценяват дали задачите са подходящи по трудност за тази възраст и дали са структурирани последователно в съответствие с логиката на езиковото развитие. Третата секция е посветена на структурната валидност на методиката. Тук експертите анализират логиката и последователността на структурата на задачите, както и адекватността на включените категории и подкатегории за цялостната оценка на експресивния език. Демографската част на анкетата събира информация за професионалния опит и академичната квалификация на експертите, като по този начин осигурява възможност за сравнение на мненията между практики и изследователи.

За да се измери съгласието между експертите относно валидността на предложените задачи, е използван коефициентът за съдържателна валидност – Content Validity Index, CVI (Lynn 1986). Този индекс осигурява количествена оценка на степента на съгласие между експертите както по отношение на отделни айтеми (I-CVI), така и на целия тест (S-CVI):

$$I-CVI = (\text{Брой експерти с висока оценка}) / (\text{Общ брой експерти})$$

$$S-CVI = \Sigma(I-CVI \text{ за всички айтеми}) / (\text{Брой айтеми})$$

Използването на този количествен метод добавя допълнителна обективност към процеса на валидиране и гарантира висока степен на съдържателна валидност на методиката за оценка на експресивния език при деца на възраст 4 – 6 години.

Анализ на резултатите и обсъждане

В тази част от изложението резултатите ще бъдат представени в последователността на поставените задачи: съпоставка на модела с теоретичния

анализ, оценка на съответствието с учебни програми и стандарти, както и обсъждане на експертните оценки.

В съответствие с направения теоретичен обзор се установи, че изграденият модел за оценка на експресивния език при деца на възраст от 4 до 6 години е съобразен и е в съответствие със съществуващите теоретични конструкции, които подчертават значението на различните езикови компоненти в процеса на детското развитие. Като се има предвид, че експресивният език обхваща различни езикови равнища, методиката е разработена така, че насочва всеки от тези компоненти, осигурявайки пълноценна и адекватна оценка на езиковото развитие (McLeod & McKinnon 2007; Stuart 2007). Разработеният модел обхваща комплексни аспекти на езиковата функция (семантика, синтактични трансформации, употреба на сложни морфологични структури), които са ключови за процеса на „езиково пораждање“. Конструираният методика за оценка на експресивния език при деца на възраст от 4 до 6 години е съобразена с утвърдени международни тестове като Test of Language Development (TOLD) и Clinical Evaluation of Language Fundamentals – for preschool children (CELF-preschool). В същото време, инструментът отчита спецификите на българския език и социокултурната среда. В допълнение, създаденият модел е разработен в съответствие и с вече наличния български опит (Andonova 2021; Georgieva 2000; Stoyanova, Yosifova, Popandova & Netsova 2010). Наред с това, в процеса на разработване на методиката са взети предвид и адаптираните за българския език международно утвърдени скринингови тестове, като Дортмундски скрининг тест на детското развитие (DESK 3-6) и Denver II.

От друга страна, анализът на съответствието на методиката с учебните програми и образователните стандарти в България показва, че тя отговаря на изискванията на Наредба № 5 от 03.06.2016 г. за предучилищното образование. Методиката е съобразена с ключовите стандарти по направление „Български език и литература“, като покрива почти всички основни аспекти на езиковото развитие. Това осигурява както теоретична обосновааност, така и практическа приложимост в рамките на утвърдените образователни изисквания.

Анализът на експертните оценки относно валидността на методиката започва с изчисляването на коефициента на Лин (Lynn 1986) по отношение на валидност на отделните айтеми (I-CVI) и на целия тест (S-CVI) за всяка от групите (практици и изследователите). I-CVI за всеки айтем представлява процентът на експертите, които са дали оценка 4 или 5 на 5-степенната скала. По този начин се измерва коефициент на съгласието по отношение на валидността на всяка задача. За практиците I-CVI показва висок коефициент на съгласие, като стойностите варират между 0.9 и 1.0 за повечето айтеми. Средната стойност на S-CVI за цялата методика при практиците е 0.91, което отразява значителна степен на съгласие между експертите. Това дава основание да се приеме, че задачите са адекватни с цел оценка на експресивния език

при деца. Някои от айтемите, свързани с идентифицирането на твърде трудни или твърде лесни задачи, получиха I-CVI – 0.0. Това означава, че тези айтеми вероятно са с ниска степен на релевантност или са неясни за експертите. Анкетиранияте изследователи също оценяват методиката с високи стойности на I-CVI за повечето айтеми, въпреки че в тази група се отбелязва по-голяма вариация в оценките със стойности от 0.67 до 1.0. Средната стойност на S-CVI за изследователите е 0.70, което показва, че макар и методиката да се приема за адекватна, има известни различия в мненията им относно валидността на определени задачи, свързани най-вече с въпросите от общ характер, които експертите определят като трудни за децата на 4-годишна възраст.

На базата на получените данни от анкетите, можем да идентифицираме и подложим на обсъждане трите основни дименсии: адекватност на включените задачи, трудност и хомогенност на задачите, структурна валидност.

Анализът на адекватността на включените задачи показва, че средната оценка за адекватност на въпросите е 4.6 от 5, което показва висока степен на съгласие. Следователно задачите са конструирани така, че да оценяват основните аспекти на експресивния език при деца на възраст 4 – 6 години. Стойността на вариацията в оценките е ниска, със стандартно отклонение от 0.7, което показва, че мненията на практиците са до голяма степен сходни. По отношение на съответствието на задачите с когнитивното ниво на децата, средната оценка е 4.4. Стойността на вариацията е ниска, което е показател за висока степен на съгласие между експертите. Задачите за оценка на семантичните и морфологичните умения също получават висок коефициент на съгласие със средни стойности съответно 4.5 и 4.4. Най-висока оценка получават задачите за преразказ и описание на обект, със средна оценка 4.8. Следващата стъпка в анализа е разглеждане на трудността и хомогенността на задачите. Усреднените стойности за трудност на задачите е 4.4, което отново показва висока степен на съгласие в групата на практиците. Тук задачите за преразказ и описание на обект имат най-висока средна оценка за трудност 4.7. Стойностите на количествената оценка по отношение на хомогенност на задачите за целия тест е 4.6.

Количественият анализ на структурната валидност на методиката показва, че експертите от практиката оценяват логичността и последователността на инструмента изключително високо със средна оценка 4.9. Това означава, че практиците са почти единодушни, че методиката е добре организирана в структурно отношение. Средната оценка за адекватност на категориите и под-катеориите също е висока – 4.6.

Анализът на резултатите от анкетите на изследователите показва средни стойности за адекватност на задачите, сходни с тези на практиците в диапазона 4.4 – 4.5. Прави впечатление, че тук се отчита леко завишаване на вариацията в отговорите. Изследователите също оценяват задачите от методиката

като подходящо трудни и хомогенни, със средни оценки между 4.4 и 4.7. При някои въпроси отново се отчита по-висока степен на вариация в отговорите, което показва известни различия в мненията на анкетиранияте. Логичността и последователността на задачите е оценена високо, подобно на оценките на практиците. Изследователите считат, че категориите и подкатегиите, включени в методиката¹ са адекватни и могат да послужат за целта, за която са създадени – оценка на експресивния език.

Следователно може да се обобщи, че е налице висока степен на съгласие между експертите – както практиците, така и изследователите, относно съдържателната валидност на методиката. Препоръките на практиците са свързани с добавяне на задачи за „емоционална интелигентност“ и диференциране на задачите по възрастови групи (4 – 5 години и 5 – 6 години), тъй като според тях диапазонът от 4 до 6 години е голям и задачите не са с еднаква степен на трудност за всички деца. Изследователите също предлагат преразглеждане на някои задачи, разделяне на задачите по възрастови групи и добавяне на повече айтеми, свързани с оценка на синтактичните и граматичните умения. Тези препоръки са полезни и ще се вземат пред вид при последващо усъвършенстване на методиката.

Заклучение

В заключение може да се обобщи, че целта на настоящото изследване е изпълнена предвид разработения и валидиран модел за оценка на експресивния език на български деца на възраст от 4 до 6 години. Направена е оценка на съдържателната валидност на методиката, която е създадена като цялостен инструмент за измерване на различни аспекти на езиковото развитие, включително семантика, морфология и синтаксис. Това създава възможности на по-късен етап да се предостави на специалистите ефективен инструмент за идентифициране на силните страни в езиковото развитие на децата и областите, изискващи допълнително внимание от страна на логопеди, учители и психолози, които работят с деца на възраст 4 – 6 години, като осигури надеждна и валидна оценка на експресивния им език.

Благодарности и финансиране

Това изследване е финансирано от Европейския съюз – NextGeneration EU, чрез Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България, проект № BG-RRP-2.004-0008-C01“) – проект на Софийския университет „Маркер за иновации и технологичен трансфер (SUMMIT)“.

БЕЛЕЖКИ

1. МОН, 2016.

ЛИТЕРАТУРА

- АНДОНОВА, Е., 2022а. *Ранно езиково развитие. Граматика*, София: НБУ. ISBN 978-619-233-205-1.
- АНДОНОВА, Е., 2022б. *Ранно езиково развитие. Лексика*. София: НБУ. ISBN 978-619-233-194-8.
- БОЦЕВА, Д., 2008. *Честотен речник на лексиката в учебните помагала за деца от 2 до 7 години*. София: Св. Климент Охридски. ISBN 978-954-07-2759-2.
- ГЕОРГИЕВА, А., 2000. Изследване на езиковото развитие. В: Б. МИНЧЕВ, *Ръководство за изследване на детето*, стр. 127 – 153. София: Веда Словена - Ж.Г. ISBN 954-851-09-45.
- ЗДРАВКОВА, СТ.; ЕВГЕНИЕВА, ЕМ., 2008. *Честотен речник на използваната лексика в учебниците за първи клас*. Велико Търново: Знак '94. ISBN 978-954-8709-89-7.
- СТОЯНОВА, Ю.; ЙОСИФОВА, Р.; ПОППАНДОВА, М.; НЕЦОВА, Р., 2010. *Диагностика и превенция на езика 3 – 4 (Д.П.Е. 3 – 4)*. София: ЛЦ Ромел. ISBN 978-954-9458-15-2.
- СТОЯНОВА, Ю., 2023. *Проблеми на психолингвистиката*. София: Св. Климент Охридски. ISBN 978-619-74335-17.
- BLESES, D.; MAKRAANSKY, G.; DALE, P.S.; HOJEN, A.; ARI, B.A., 2016. Early productive vocabulary predicts academic achievement 10 years later. *Applied Psycholinguistics*, no. 37, pp. 1461 – 1476. DOI: <https://doi.org/10.1017/s0142716416000060>.
- BRYANT, P.; MACLEAN, M.; BRADLEY, L.; CROSSLAND, J., 1990. Rhyme and alliteration, phoneme detection and learning to read. *Develomental Psychology*, no. 26, pp. 429 – 438. Available from: <https://doi.org/10.1037/0012-1649.26.3.429>.
- BRYANT, P.E.; BRADLEY, L.; MCLEAN, M.; AND CROSSLAND, J., 1989. Nursery rhymes, phonological skills and reading. *Journal of Child Language*, no. 16, pp. 407 – 428. Available from: doi: 10.1017/S0305000900010485.
- CHEUNG, R.,W.; CALUM, H.; MONAGHAN, P., 2022. Receptive and expressive language ability differentially support symbolic understanding over time: Picture comprehension in late talking and typically developing children, *Journal of Experimental Child Psychology*, vol. 214. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2021.105305>.
- CRESWELL, J. W., 2014. *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). SAGE Publications. 978-1-4129-6557-6.

- DALE, P.S.; PRICE, T.S.; BISHOP, D.V.M.; PLOMIN, R., 2003. Outcomes of early language delay: Predicting persistent and transient language difficulties at 3 and 4 years. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, vol. 46, no. 3, pp. 44 – 60. Available from: [https://doi.org/10.1044/1092-4388\(2003/044\)](https://doi.org/10.1044/1092-4388(2003/044)).
- DEL TUFO, S. N.; EARLE, F. S.; CUTTING, L. E., 2019. The impact of expressive language development and the left inferior longitudinal fasciculus on listening and reading comprehension. *Journal of Neurodevelopmental Disorders*, vol. 11, no. 37, pp. 1 – 27. DOI: <https://doi.org/10.1186/s11689-019-9296-7>.
- DEVELLIS, R. F., 2016. *Scale development: Theory and applications* (4th ed.). SAGE Publications. ISBN: 9781544379340.
- DICK, A.S.; BERNAL, B.; TREMBLAY, P., 2014. The language connectome: new pathways, new concepts. *Neuroscientist*, vol. 20, no. 5, pp. 453 – 467. DOI: <https://doi.org/10.1177/1073858413513502>.
- ILLINGWORTH, S., 1980. *The development of the infant and young child: normal and abnormal*. London: Churchill Livingstone, no. 53 – 72, pp. 108 – 207. ISBN 978-813-1230-21-3.
- IMGRUND, C. M.; LOEB, D.F.; BARLOW, S.M., 2019. Expressive Language in Preschoolers Born Preterm: Results of Language Sample Analysis and Standardized Assessment. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, vol. 62, no. 4, pp. 884 – 895. DOI: 10.1044/2018_JSLHR-L-18-0224.
- JOHNSON, C.P.; MYERS, S.M., 2007. Council on Children with Disabilities. Identification and evaluation of children with autism spectrum disorders. *Pediatrics*, no. 120, pp. 1183 – 1215. doi: 10.1542/peds.2007-2361.
- LARIVÉE, L.; CATTS, H., 1999. Early reading achievement in children with expressive phonological disorders. *American Journal of Speech-Language Pathology*, no. 8, pp. 118 – 128. Available from: <https://doi.org/10.1044/1058-0360.0802.118>.
- LAW, J.; BOYLE, J.; HARRIS, F.; HARKNESS, A.; NYE, C., 2000. Prevalence and natural history of primary speech and language delay: Findings from a systematic review of the literature. *International Journal of Language and Communication Disorders*, vol. 35, no. 2, pp. 165 – 188. Available from: <https://doi.org/10.1080/136828200247133>.
- LYNN, M. R., 1986. Determination and quantification of content validity. *Nursing Research*, vol. 35, no. 6, pp. 382 – 385. PMID: 3640358.
- NIPPOLD, M.; SCHWARTZ, I., 1996. Children with slow expressive language development: What is the forecast for school achievement? *American Journal of Speech-Language Pathology*, vol. 5, no. 2, pp. 22 – 30.

Available from: <https://doi.org/10.1044/1058-0360.0502.2>.

- SHRIBERG, L.D.; TOMBLIN, J.B.; MCSWEENEY, J.L., 1999. Prevalence of speech delay in 6-year-old children and comorbidity with language impairment. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, vol. 42, no. 6, pp. 1461 – 1481. DOI: <https://doi.org/10.1044/jslhr.4206.1461>.
- WALKER, D.; GREENWOOD C.; HART, B.; CARTA, J., 1994. Prediction of school outcomes based on early language production and socioeconomic factors. *Child Development*, no. 65, pp. 606 – 621. Available from: <https://doi.org/10.2307/1131404>.
- WISE, J.C.; SEVCIK, R.A.; MORRIS, R.D.; ET. AL., 2007. The relationship among receptive and expressive vocabulary, listening comprehension, pre-reading skills, word identification skills, and reading comprehension by children with reading disabilities. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, vol. 50, no. 4, p. 1093. DOI: 10.1044/1092-4388(2007/076). PMID: 17675607.

Acknowledgements and Funding

This study is financed by the European Union-NextGenerationEU, through the National Recovery and Resilience Plan of the Republic of Bulgaria, project SUMMIT BG-RRP-2.004-0008-C01.

REFERENCES

- ANDONOVA, E., 2022a. *Ranno ezikovo razvitie. Gramatika*, Sofia: NBU [in Bulgarian]. ISBN 978-619-233-205-1.
- ANDONOVA, E., 2022b. *Ranno ezikovo razvitie. Leksika*. Sofia: NBU [in Bulgarian]. ISBN 978-619-233-194-8.
- BLESES, D.; MAKRANSKY, G.; DALE, P.S.; HOJEN, A.; ARI, B.A., 2016. Early productive vocabulary predicts academic achievement 10 years later. *Applied Psycholinguistics*, no. 37, pp. 1461 – 1476. DOI: <https://doi.org/10.1017/s0142716416000060>.
- BOTSEVA, D., 2008. *Chestoten rechnik na leksikata v uchebnite pomagala za detsa ot 2 do 7 godini*. Sofia: Sv. Kliment Okhridski [in Bulgarian]. ISBN 978-954-07-2759-2.
- BRYANT, P.; MACLEAN, M.; BRADLEY, L.; CROSSLAND, J., 1990. Rhyme and alliteration, phoneme detection and learning to read. *Developmental Psychology*, no. 26, pp. 429 – 438. Available from: <https://doi.org/10.1037/0012-1649.26.3.429>.
- BRYANT, P.E.; BRADLEY, L.; MCLEAN, M.; AND CROSSLAND, J., 1989. Nursery rhymes, phonological skills and reading. *Journal of Child Language*, no. 16, pp. 407- – 428. Available from: doi: 10.1017/S0305000900010485.

- CHEUNG, R.,W.; CALUM, H.; MONAGHAN, P., 2022. Receptive and expressive language ability differentially support symbolic understanding over time: Picture comprehension in late talking and typically developing children, *Journal of Experimental Child Psychology*, vol. 214. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2021.105305>.
- CRESWELL, J. W., 2014. *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). SAGE Publications. 978-1-4129-6557-6.
- DALE, P.S.; PRICE, T.S.; BISHOP, D.V.M.; PLOMIN, R., 2003. Outcomes of early language delay: Predicting persistent and transient language difficulties at 3 and 4 years. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, vol. 46, no. 3, pp. 44 – 60. Available from: [https://doi.org/10.1044/1092-4388\(2003/044\)](https://doi.org/10.1044/1092-4388(2003/044)).
- DEL TUFO, S. N.; EARLE, F. S.; CUTTING, L. E., 2019. The impact of expressive language development and the left inferior longitudinal fasciculus on listening and reading comprehension. *Journal of Neurodevelopmental Disorders*, vol. 11, no. 37, pp. 1- – 27. DOI: <https://doi.org/10.1186/s11689-019-9296-7>.
- DEVELLIS, R. F., 2016. *Scale development: Theory and applications* (4th ed.). SAGE Publications. ISBN: 9781544379340.
- DICK, A.S.; BERNAL, B.; TREMBLAY, P., 2014. The language connectome: new pathways, new concepts. *Neuroscientist*, vol. 20, no. 5, pp. 453 – 467. DOI: <https://doi.org/10.1177/1073858413513502>.
- GEORGIEVA, A., 2000. Изследване на езиковото развитие. In: B. MINCHEV. *Rakovodstvo za izsledvane na deteto.*, pp. 127-153. Sofia: Veda Slovena - ZH.G. [in Bulgarian]. ISBN 954-851-09-45.
- ILLINGWORTH, S., 1980. *The development of the infant and young child: normal and abnormal*. London: Churchill Livingstone, no. 53-72, pp. 108-207. ISBN 978-813-1230-21-3.
- IMGRUND, C. M.; LOEB, D.F.; BARLOW, S.M., 2019. Expressive Language in Preschoolers Born Preterm: Results of Language Sample Analysis and Standardized Assessment. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, vol. 62, no. 4, pp. 884- – 895. DOI: 10.1044/2018_JSLHR-L-18-0224.
- JOHNSON, C.P.; MYERS, S.M., 2007. Council on Children with Disabilities. Identification and evaluation of children with autism spectrum disorders. *Pediatrics*, no. 120, pp. 1183- – 1215. doi: 10.1542/peds.2007-2361.
- LARIVÉE, L.; CATTS, H., 1999. Early reading achievement in children with expressive phonological disorders. *American Journal of Speech-*

- Language Pathology*, no. 8, pp. 118 – 128. Available from: <https://doi.org/10.1044/1058-0360.0802.118>.
- LAW, J.; BOYLE, J.; HARRIS, F.; HARKNESS, A.; NYE, C., 2000. Prevalence and natural history of primary speech and language delay: Findings from a systematic review of the literature. *International Journal of Language and Communication Disorders*, vol. 35, no. 2, pp. 165 – 188. Available from: <https://doi.org/10.1080/136828200247133>.
- LYNN, M. R., 1986. Determination and quantification of content validity. *Nursing Research*, vol. 35, no. 6, pp. 382 – 385. PMID: 3640358.
- NIPPOLD, M.; SCHWARTZ, I., 1996. Children with slow expressive language development: What is the forecast for school achievement? *American Journal of Speech-Language Pathology*, vol. 5, no. 2, pp. 22 – 30. Available from: <https://doi.org/10.1044/1058-0360.0502.2>.
- SHRIBERG, L.D.; TOMBLIN, J.B.; MCSWEENEY, J.L., 1999. Prevalence of speech delay in 6-year-old children and comorbidity with language impairment. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, vol. 42, no. 6, pp. 1461 – 1481. DOI: <https://doi.org/10.1044/jslhr.4206.1461>.
- STOYANOVA, YU., 2023. *Problemi na psikholingvistikata*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski. [in Bulgarian]. ISBN 978-619-74335-17.
- STOYANOVA, YU.; IOSIFOVA, R.; POPPANDOVA, M.; NETSOVA, R., 2010. *Diagnostika i preventsiya na ezika 3 – 4 (D.P.E. 3 – 4)*. Sofia: LTS Romel [in Bulgarian]. ISBN 978-954-9458-15-2.
- WALKER, D.; GREENWOOD C.; HART, B.; CARTA, J., 1994. Prediction of school outcomes based on early language production and socioeconomic factors. *Child Development*, no. 65, pp. 606 – 621. Available from: <https://doi.org/10.2307/1131404>.
- WISE, J.C.; SEVCIK, R.A.; MORRIS, R.D.; ET.AL., 2007. The relationship among receptive and expressive vocabulary, listening comprehension, pre-reading skills, word identification skills, and reading comprehension by children with reading disabilities. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, vol. 50, no. 4, pp. 1093. DOI: 10.1044/1092-4388(2007/076). PMID: 17675607.
- ZDRAVKOVA, ST.; EVGENIEVA, EM., 2008. *Chestoten rechnik na izpolzvanata leksika v uchebnitsite za pŭrvi klas*. Veliko Tŭrnovo: Znak '94 [in Bulgarian]. ISBN 978-954-8709-89-7.

CONTENT VALIDITY OF A MODEL FOR ASSESSING EXPRESSIVE LANGUAGE IN BULGARIAN CHILDREN AGED 4 TO 6 YEARS

Abstract. Expressive language function has a definitive role in personality development. Tracing the chronology of the child's language development is one of the main starting points in the process of establishing signs of atypical development, as well as in establishing the first signs of peculiarities in the acquisition of learning skills. This necessitates the need for careful observation, research and assessment of preschool children's abilities for language expression. The aim of the study is, on the one hand, to create a model for evaluating the expressive language of Bulgarian children aged 4 to 6 years, and on the other - to study its content validity. The proposed model is constructed in accordance with the state educational requirements for training of preschool children in „Bulgarian language and literature“, as well as in accordance with the expert opinion of specialists (university lecturers and practitioners). The model covers key aspects of language development, including semantics, morphology and syntax, and the results confirm its potential to be applied in practice.

Keywords: expressive language; preschool children; semantic; morphology; syntax; content validity

✉ **Dr. Katerina Shtereva, Assoc. Prof.**

ORCID iD: 0000-0001-8982-3625

WoS Researcher ID: N-7008-2016

✉ **Dr. Diana Ignatova, Assoc. Prof.**

ORCID iD: 0000-0002-0576-710X

WoS Researcher ID: AAB9423-2021

✉ **Mrs. Arpi Masihi, Assist. Prof.**

ORCID iD: 0009-0001-4704-8824

WoS Researcher ID: 78.154.13.202

Sofia University "St. Kliment Ohridski"

Sofia, Bulgaria

E-mail: kshtereva@uni-sofia.bg

E-mail: ddignatova@uni-sofia.bg

E-mail: masihi@uni-sofia.bg